

ԳԴԱԽՕՍԱԿԱՆ

1959, քիւ 2 - 3

Կը սկսի Ա. Ե. Քոչինեան, «Եօթնամեակը Որպէս Վճռական Քայլ Հայաստանի Տնտեսութեան և Կուլտուրայի Վերելքի Ճանապարհին»։ Կը յաջորդէ Գ. Բ. Ղարիբջանեանի «Վ. Ի. Լենինը և Հայ Ժողովրդի Ազատագրումը»։ Յետոյ՝ Ս. Գ. Աբրահամեանի «Ժամանակակից Հայ Լեզուաբանութեան Մի Հերթական Խնդիրը»։

Ն. Վ. Յարութիւնեան կու տայ ուսումնասիրութիւն մը «Երեւանի Հիմնադրման Ժամանակի Հարցի Ծուրջը»։ Կ'եզրակացնէ, որ սեպագիրներու էրէրունը, որ այժմու Երեւանի մաս է, հիմնուած է Քրիստոսէ առաջ 782 թուականին։ Ողբալիօրէն անհարազատ օտար բառեր, խժալուր տարադարձութեամբ, կը խաթարեն մեր հայերէն լեզուն իր դրչին տակ հոս։

Բարդէն Ն. Առաքելեան կը հրատարակէ կարճ ուսումնասիրութիւն մը՝ «Ապրանքային Արտադրութեան և Արհեստագործութեան Տեսնելիայի Զարգացումը Հայաստանում 9-13 Դարերում»։ Ասկէ վերջ կու գայ Ս. Ղ. Ղազարեանի «Հին Հայերէնի Բայի Պարզ Ժամանակների Կազմութեան Հիմնական Գծերը»։

Շահեկան աշխատութիւն է Գ. Տ. Խրլոպեանի «Անանիա Շիրակացու Բնափոխումայական Հայեացքները»։ Կը յաջորդէ ուսանողին ուսումնասիրութիւն մը Ծ. Հ. Ափոյեանի, «Հայկական Դանդաղութային Երաժշտութիւնը Նախասովետական Երջանում խորացրով»։

Հաղորդումներու շարքին են Մ. Վ. Արդումանեանի «Ստեփան Շահումեանի Այդալին Հարցի Տեսարան»։ Որմէ վերջ Գր. Սարգսեանի «Չարենցը Հոկտեմբերի Բոցաշունչ Երգիչ» և Գ. Խ. Ստեփանեանի «Հրաշխայ Աճառեան (1876-1953)» յօդուածները։ Ասոնց կը յաջորդեն ուրիշ հաղորդումներ՝ Արտ. Եղիազարեանի «Յովսէփ Աթաբէկեան», Յա. Ի. Խաչիկեանի «Խ. Արովեանի Գեղադիտական Հայեացքների Բնութագրման Ծուրջը», Լ. Գ. Խաչերեանի «Պարագայ

Երկրորդական Նախադասութիւնների Ուսումըը Հայ Քերականագիտութեան Մէջ», և Խ. Ա. Փորբէկեանի «Ե՞րբ և Երբեք են Հայերը Գողթել Զերբեղի»։ Հոս կ'ապացուցուի որ 1171ին արդէն եկեղեցի ունէին Հայերը և հասանաբար 1062էն ալ շատ առաջ Հայ դպրութիւնը կային հոն։ Ինձի համար խիստ հետաքրքրական են 1940ին պեղումներէ դանուած 19 տեսակ ոսկի և ուրիշ թանկագին իրերը, որոնց մէջ նաեւ արաբերէն մականորութեամբ մատանի-կնիք Աստուածաբանութիւն։ Ասոր կարիքը կ'երևի թիւ հայ-մահմետական յարաբերութեանց պատճառաւ զգացուած էր։ Դարձեալ շատ հետաքրքրական է Մայիկոյի մօտերը պեղումներից դանուած Հայոց Բակուր Երկրորդ թագաւորի յունարէն մականորութեամբ արձաթեալ թարգմանը։

Մ. Կ. Զուրաբեան մեզի կու տայ շահեկան ուսումնասիրութիւն մը մանկահասակի մասին, սա խորացրով. «Ենվշիրմէն Օմանեան Կայսրութեան Մէջ Ըստ Թուրքական և Հայկական Աղբիւրների»։ Դեմվշիրմէն ծագում է և Հայոց մօտ սկզբնաւորուիլը կը ջանալուսարանել՝ տանելով մինչև 1464։ Հօդուցէ շահեկան է յիշել որ Հայ Լենիշէրներ կը յիշուին երբեմն մեր մատենագրութեան մէջ։

Մեր գեղարուեստի պատմութեան համար արժէքաւոր նպաստ մըն է Մ. Վ. Գրիգորեանի նկարադարձ մենագրութիւնը՝ «Ոլորտադրով Խոյակները Հայ Ճարտարապետութեան Մէջ», և ցոյց կու տայ որ ոլորտադրու յայտ հին հայկական խոյակներ ինքնուրոյն են իրենց ձևով, ինչպէս օրինակ Զուրթնոցի, Դուինի կաթողիկոսարանի և Նոյնիսի Գառնիի տաճարները։

Յաջորդ հետաքրքրական աշխատութիւնը դժբախտաբար անմատչելի է ինձի, զրուած ըլլալով ուսանողին Գ. Ա. Տիրացեանի, «Գառնի Ամրոցի Բաղնիք»ին մասին։

Գ. Բ. Զահուկեան կու տայ «Հայ Բարբառների Մագման Հարցը» երկար ուսումնասիրութիւնը։ Ասկէ վերջ կու գայ «Հրապարակումներ», որոնցմէ առաջինն է ուսանողին, Ա. Գ. Յովհաննէսեանի «Կոմունիստական Մանիֆեստի Հայերէն թարգմանութեան Առթիւ Յովսէփ Աթաբէկեանցի Ծը»։

ինդելիտին Գրաժ Նամակը: Ասկէ վերջ «Մուրացանի Մի Քանի Անտիպ Նամակները»: Յաջորդ գրութիւնը ուսերէն է, զիս շատ հետաքրքրող նիւթով՝ «Շահապիւմանի Կանոնները Որպէս Հայ Իրաւունքի Հնազոյն Յուշարձան», գրուած Սուրէն Արեւշատեանէ: Ինքս ալ ժամանակին գրած եմ Շահապիւմանի կանոններուն մասին եւ ինծի համար մասնաւորաբար հետաքրքրական պիտի ըլլային Սուրէն Արեւշատեանի եղբարկացութիւնները այս նիւթի մասին:

Ասկէ վերջ կու գան գրախօսականներ Ս. Ս. Սպանդարեանի «Յօդուածներ, Նամակներ եւ Փաստաթղթեր», հրատ. Մոսկուա, 1954ին (Գրախօսող՝ Ա. Մելքոնեան): «Վ. Ս. Նալբանդեան, Թրիլիտին Հայ Մատենագրութեան Մէջ», Երեւան, 1958 (Լաշա Զանաշիայի կողմէ): Ռուսերէն գրախօսական մը, որմէ վերջ՝ Աս. Մնացականեանի «Հայկական Միջնադարեան Ժողովրդական Երգեր», Երեւան, 1956 (Լ. Խաչիկեանէ): Իբր վերջին գրախօսական Հրանդ Ք. Արմէն ունի քանի մը դիտողութիւններ Յ. Մանանդեանի «Քննական Տեսութիւն Հայ Ժողովրդի Պատմութեան» Բ Հատորի Ա Մասի առթիւ:

Այս թիւը կը շարունակուի ուրիշ կարգ մը շահեկան տեղեկութիւններով եւ լուրերով հայագիտութեան մասին, եւ կ'աւարտի միտներուն պէս հայերէն, ուսերէն եւ անգլերէն բովանդակութեան ցանկերով:

Թիւ 4, 1959

Կը սկսի «Հասարակական Պրոպերսի Պրորբիմը եւ Բուրժուական Պատմափիլիսոփայութիւնը» Հ. Գ. Ասլանեանէ: Խորագրին այս վեց բառերուն երեքը անհարազատ խժաւուր օտար բառեր են: Արդեօք Ասլանեանի ծանօթ չ'ը նոյնիսկ տարրական հայերէն, որ չպիտեայ «յառաջդիմութեան» (պրոպերսի), «հարցը» (պրորբիմը) եւ «քաղքենի» (բուրժուական): Ասոր կը յաջորդէ Մ. Ս. Սարգսեանի «Սովետական Հայաստանի Քանդակագործութիւնը 1920-1930ական թուականներին»: Պատկերազարդ այս շահեկան աշխատութեան լեզուն ալ խաթարուած է անհարազատ օտար բառերով: Ասկէ վերջ կու գայ «Ժամանակակից Հայերէնի Ածանցների Առաջացման Ուղիների Մասին» Ս. Ա. Էլոյ-

եանէ: Յետոյ՝ Խ. Ս. Սարգսեանի «Թուամեանի Քառակները»:

Պատմական աշխատութիւն մըն է վաստակաւոր Արշակ Ալպոյաճեանի «Սպանիա եւ Հայաստան», աւելի լաւ ու ճիշդ պիտի ըլլար խորագրել՝ «Սպանիա եւ Հայերը»: Աշխատութիւնը բնական է կարելի էր աւելի բնագործակել: Ալպոյաճեան, օրինակ, մոռցած է Մարտիրոս Եպիսկոպոս Երզնկացիի այցելութիւնը Սպանիա եւ անկէ ալ դէպի Նոր Աշխարհ Աստուտեանի վրայ նաւադնացութիւնը: Ասկէ վերջ կու գայ ուսերէն «Հայաստանի Պատմութեան Համար Թուրքմենչայի Պայմանագրի Նշանակութեան Հարցի Ծուրջը», գրուած Լ. Ս. Սեմյոնովի:

Հաղորդումներու շարքին է Մ. Գ. Աւագեանի «Բաքուի Կոմունայի Հայերէն Օրդաներ»: Որմէ վերջ «Հայ Ժողովրդի Մասնակցութիւնը Ուկրաինայի Ազատագրման Հայրենական Մեծ Պատերազմում» Ս. Վ. Խարմանդարեանի: Ասկէ վերջ Ա. Գ. Զաքարեան ունի «Բակուցի Մուտքը Գրականութեան Մէջ»: Ա. Տ. Ղանալանեան կը գրէ «Ականաւոր Հայագէտը» ի մասին Մ. Արեղեանի: Յետոյ Մ. Պ. Մինասեան ունի «Հայերէնի Ստացական Դերանունները»:

Ինծի համար շահեկան աշխատութիւն է Հ. Մ. Բարթիկեանի «Ահարոն Մադիարոսի Սրճանագրութեան (1055-1056) Մէջ Յիշատակուած Հարկերու Մասին»: Հաղորդագրութիւնը պալիս եւ քաստակ հարկերու մասին է:

Արմէնաւոր եւ շահեկան աշխատութիւն է Կարօ Ղաֆազարեանի յօդուածը «Զուարթնոց»ի մասին: Նկարագարող այս աշխատութեան մէջ կը հաստատէ որ միայն մկրտաբան չէր, այլ եւ եկեղեցի, որ կառուցուած էր հին մեհնաւանդոյ վրայ, ու ներսէս Տալեցի հաստատութիւնը Հայաստանեայց Եկեղեցոյն, ինչպէս նաեւ ուրիշ հարցեր: Ասոր կը յաջորդէ ուրիշ հաղորդագրութիւն մը Ս. Գ. Բարխուդարեանի եւ Գ. Հ. Կարախանեանի, «Հայկական Գերեզմանական Յուշարձանները եւ Նրանց Քանդակները», նկարազարդ, ոչ խորացուած ակնարկ մըն է այդ մեծապէս շահեկան նիւթին մասին: Խղճամտօրէն պատրաստուած նիւթ է Զ. Մ. Ղաֆազարեանի նկարագարող «Թեյշեբախինի» (Կար-

ժեր-Բլուերի) Գինու Կարասները»։ Ալ. Ս. Մարգարեան կը ներկայացնէ «Ֆառաքնական Դիտողութիւններ»։ Ասոր կը յաջորդէ ուսերէն եւ պարսկերէն «Միջնադարեան Պարսիկ Բանաստեղծ Նիզարին Անդրկողմիւսում» Զ. Բայրուդիւնի եւ զարձալ ուսերէն «Մ. Նալբանդեանին Վերադարձը Մի Կեղծանուն Մասին» կարճ հաղորդումը Մ. Մ. Ղազարեանի։

Բանալէճերու մասին մէջ Աշոտ Յովհաննէսեան ունի երկար դրութիւն մը «Նալբանդեանի եւ Պատկանեանի Գաղափարական Հարցի Շուրջը»։

Հրապարակումներու գլխուն մէջ Մ. Գ. Ներսէսեան ունի ուսերէն «Նիւթեր Հայաստանի Նոր Պատմութեան Վերաբերեալ»։

Ասոր կը յաջորդէ գրախօսականներու շարք մը։ Ա) «Պարոն Լազեանի Պատմագիտական Մարզանքները» Մ. Յովհաննիսեանէ։ Բ) Բ. Մ. Կնունեանց, «Ընտիր Երկեր», Երեւան, 1958, Գ. Յարութիւնեանէ։ Գ) Մ. Միթրաբեան, «Հիւսիսարեւելյան Ամսագիրը», Երեւան, 1958, Մ. Յակոբեանէ։ Դ) Լ. Ս. Պաշտպանի «Ժե Դարի Հայերէն Զեռագրերի Յիշատակարաններ», Բ Մաս, Երեւան, 1958, Յակոբ Փափաղեանէ եւ Բարթիկեանէ։

Ասկէ վերջ կը տրուին զանազան տեղեկութիւններ, յուրեր եւայլն։

Թիւ 1, 1960

Առաջին յօդուածը կը ստորագրէ Հ. Ա. Գէորգեան, «Մարքսիստական Իմացարանութեան Զարգացման Լենինեան Էտապը»։ Երկրորդը՝ Զ. Տ. Գրիգորեան, «Բուլղերիկեան Պարտիան Վ. Ի. Լենինի Գլխաւորութեամբ Քաղաքացիական Կռիւներում Տարած Յաղթանակների Կազմակերպիչ»։ Երրորդը՝ Մ. Ա. Մելիքեան, «Հայ Ազգի Սոցիալիստական Վերափոխումը»։

Ասոնցմէ վերջ Վ. Տ. Սամուէլեան կուտայ «Հայ Ժողովրդական Աշխատանքային Երգը» շահեկան ազգադրական աշխատութիւնը, որուն կը յաջորդէ Ս. Ե. Յակոբեանի «Վարձկանները եւ Վարձկանութիւնը Միջնադարեան Հայաստանում»։ Ճոխ՝ մեր հին մատենագրութենէն եղած յառաջընթացներով։ Ասոր կը յաջորդէ ուսերէն եւ պատկերապարզ Հ. Ա. Մարտիրոսեանի «Հայաստանի Մշակույթի Հնագոյն Շրջանների Նախապատմութեան Շուրջը»։

Հաղորդումներու շարքը կը սկսի Վ. Ա. Միքայէլեանի յօդուածով՝ «Հողային Հարցը եւ Գիւղացիութեան Դրութիւնը Հայաստանում 1917-1920 թթ.»։ Ասոր կը յաջորդէ Դ. Ա. Մուրադեանի «Բանուորական Շարժումները Հայաստանում Ռուսական Առաջին Ռեւոլուցիայի Տարիներին (1905-1907)»։ Ռուսերէն է Ռ. Պ. Քաթանեանի «Սպանդարեանի Դատաւարութիւնը»։ Յետոյ կու գայ Լ. Մ. Մելիքեանի «Արեւելիկ Ռեւոլուցիան Իմ. Զափախելիքին եւ Հայադիտութիւնը»։ Ս. Մ. Սարեան ունի «Շիրվանզադէն Նովելիտ»։ Իսկ Ալիս Մանուկեան «Դանիէլ Վարսմանի Հեքամոս Երգերը»։ Յետոյ Ա. Ս. Համբարեան կը գրէ «Ալեքսանդր Երեցեանի մասին»։ Իսկ Ռ. Հ. Բաղրամեան՝ «Երկակի Թուի Մրնացորդները Հայերէնի Բարբառներում»։

Ինծի համար մասնաւորաբար շահեկան է Բ. Լ. Զուգասեանի «Գրիգորիս Աղթամարցու Տաղերի Պարսկերէն Հատուածների Վերծանումը»։ Զուգասեան կ'ընդունի որ Գրիգորիս Աղթամարցի ենթակայ եղած է Պարսիկ բանաստեղծութեան։ Սակայն բանաստեղծութենէ զատ, որ Աղթամարցի յաջող կերպով հայացուցած է, ան ենթակայ եղած է նաեւ Պարսիկ մանրանկարչութեան որոշ ձևերուն, եւ ինքն իսկ կը խոստովանի որ ունէր պարսկերէն մանրանկարչական հատորներ, որոնցմէ մին ան կը կոչէ մասնաւոր կերպով Շիրազի օրինակ, հաւանաբար Շիրազ գրուած ըլլալուն։ Պարսկական ազդեցութիւնը ինչպէս անոր բանաստեղծութեան մէջ, նաեւ անոր մանրանկարչութեան մէջ երևութեան է եւ լուրջ քննողին համար շատ թեթեւ։

Այս մասին վերջին հաղորդումն է Ն. Վ. Յարութիւնեանի «Կարմիր-Բլուերի Կաւի Բուլլայի Արձանագրութեան Մեկնաբանման Շուրջը»։

Գրախօսականներ կան Ս. Գ. Արրահամեանի «Ժամանակակից Հայերէնի Զթեքուող Պոսթի Մասին», Երեւան, 1959, Ս. Մելքոնեանէ։ Աշոտ Յովհաննիսեանի «Դրուագներ Հայ Ազատագրական Մարտի Պատմութեան», Ա. Հատոր, Երեւան, 1957, Բ. Առաքելեանէ։

Վերջին գրախօսականը Լ. Խաչերեանի կողմէ, Պրոֆ. Կուսիկեանի ռուսերէն հայագիտական մէկ գործին մասին է :

Ասկէ վերջ կը տրուին տեղեկութիւններ եւ լուրեր, որոնց մէջ ինծի համար շահեկան է «Մի Նորայայտ Նկարի Մասին», Վ. Դիւլոյեան «տորագրութեամբ» : Կը տրուի նաեւ նկարին միակշեան արտահանութիւնը : Նկարը ներկայացուած է եղեր անդլերէն Ապրիլ ամսագրին 1959ի Յունիս ամսաթիւին մէջ : Նկարը այժմ կը գտնուի Միւնխի մէջ եւ կը կրէ «Հայաստանի Դեսպանները Ուղեւորում են Էյլկոյր Իօհան-Վիլհելմ Պֆալցի Մօտ» : Նկարը գծուած է Զիւլմանի Անդօնիօ Պելեգրինիէ, հաւանաբար 1713-14ին : Դիւլոյեան կը հետեւցնէ որ նկարին մէջ ներկայացուած երկու անձնաւորութիւնները Իսրայէլ Օրին եւ Մինաս Վարդապետը կը ներկայացնեն : Անանուն այս նկարին եղած այս վերագրումը բնական է անընդունելի է : Նկարիչը՝ եթէ 1713-14ին նկարած է նկարը՝ տեսած էր կրնար ըլլալ ո՛չ Մինաս Վարդապետը եւ ոչ ալ Օրին, որ այդ ատեն մեռած էր արդէն : Ինչ որ հաւանական է սա է, որ փառասէր Պֆալցի իշխանը Օրին անփառունակ «դեսպանութիւնը» շահագործելով նկարին մէջ՝ ստոր միջոցաւ փառաւորուիլ ջանացած է, ցոյց տալով որ ինք այնքան կարեւոր էր որ նոյնիսկ հեռուոր Հայաստանէն դեսպաններ եկած էին իրեն :

Թիւ 2, 1960

Իբր «Պատմա-Բանասիրական Հանդէս», քիչ բան կայ որ նորագոյն շրջանի նիւթերու չպատկանի այս թիւին մէջ : Հին պատմութիւնը եւ քանասիրութիւնը ինչպէս որ մենք կ'ըմբռնենք, շատ քիչ բան ունի այս թիւին մէջ, որ կը սկսի Ա. Մ. Թելուց «Գիտութեան Զարգացման Պայմաններն ու Նրա Դերը Սոցիալիստական Հասարակարդում» : Ասկէ վերջ իրարու կը յաջորդեն Մ. Արիֆ (Բաքուէն) «Սոցիալիստական Կուլտուրայի Զարգացումը Աղբրեջանում», Կ. Կ. Յովհաննիսեան «Մայրեան Ապստամբութիւնը Հայաստանում» : Ա. Մ. Ոսկանեան «Աշխարհադրական Դետեկտիւմը Հայ Պատմագրութեան Մէջ» : Ռուսերէն Ա. Ի. Յուխտ կը

ներկայացնէ 18րդ դարու Ասորական Հայ գաղութին մասին սկզբնագրերներ (1724-1767) :

Նոյնպէս մեզի համար շահեկանութիւն չունի Հաղորդումներու բաժնին գրութեանց մեծ մասը : Հ. Հ. Աղիգրէկեան «Հայաստանի Աշխատաւորների Մասնակցութիւնը Երգ Հնգամեակի Խոշոր Կառուցումներին (1951-1955)» : Հաջիէ Զեդի «Քրդագիտութիւնը Սոցիալական Հայաստանում» : Շահեկան են Գ. Խ. Սարգսեանի «Յակոբ Համադապի Մանդեան» եւ Պ. Հ. Յակոբեանի «Արուհա-նագիտական Հետախուզումներ» : Ասոնց կը յաջորդէ Վ. Լ. Աճէմեանի «Արեւմտահայ Աշխարհաբարը 18րդ Դարում», որմէ վերջ նկարագրող Ա. Ն. Աւետիքեանի «Հայ Մանրանկարչութեան Պատմութիւնը» : Աւետիքեան հոս նկատի ունի 1292ին գրուած Մատթէոս գրիչ - մանրանկարիչի Աւետարանը (Մատենադարանի թիւ 6292) : Դժբախտաբար տրուած նկարներու արտահանութիւնը հոս չատ խեղճ է եւ անարժէք հետեւելու համար Աւետիքեանի դիտողութեանց : Ասոր միանայով Աւետիքեանի օտար խժալուր բառերով լեցուն լեզուն, աշխատութիւնը գրեթէ անհետաքրքիր կը դառնայ ընթերցողին : Մատթէոսի պատկերագրութիւնը իր շարադրութեամբ ուսումնասիրուելու արժանի է : Սակայն թէ՛ գարգանկարչութեան եւ թէ՛ նկարներուն ձեւանկարչութեան մէջ նորութիւնը կը պակսի, եւ հետզհետէ տարածուող գծածեւեր կ'երեւին :

Ասոր կը յաջորդէ Պ. Ե. Շարախանեանի «Շաղկապի Կատեգորիան Գրաբարում» : Յետոյ ռուսերէն «Իման Հանուշ Որպէս Արեւմտեան Ուկրաինայի Հայերի Լեզուի Ուսումնասիրող» Յա. Ռ. Դաշեմիշէ (Լվովէն) :

Բանավէճերու շարքին առաջինը Հենրի Գարրիէլեանի «Հայ Փիլիսոփայութեան Պատմութեան Մի Քանի Հանգուցային Հարցերի Մասին» : Հոս մենք իրապէս զարմանալի միտքերու կը հանդիպինք : Գարրիէլեան կը գրէ. «Վարդանանց կոիւներն, Հայ Ֆէոդալ դասակարգի տնտեսական եւ քաղաքական անկախութեան համար մղուող կոիւներ էին : Պալիկեանների եւ Թոնդրակեցիների պայքարը Աբար, Բիւզանդական եւ ազգային բռնակալների դէմ աշխատաւորների կոյթն» :

էր՝ յանուն սոցիալական հասարակութեան: 18-19 դարերի ազատագրական կռիւները ինչպէս Պարսից, այնպէս նաեւ Տաճկաց տիրապետութեան դէմ առաջին հերթին Ֆէոդալական յարաբերութիւններին վերջ տալու համար մղուող կռիւներ էին եւ այլն: Սա է պատմական իրականութիւնը» (էջ 151-152): Ձեռք գրտեր թէ ի՞նչ պատմութիւն է Գարբիէլեանի կարգացածը, սակայն որոշ է որ ո՛չ Վարդանանց, ո՛չ Պաւլիկեաններու եւ Թոնդրակեցիներու եւ ո՛չ ալ մեր 18-19րդ դարերու պատմութիւնն է, այլ որոշ կերպով մտացածին պատմութիւն մը, որ իրականութիւն ըլլալէ աւելի իր խելագարտակին ըմբռնումն է: Գարբիէլեանի այս զրուիթիւնը ծայրէ ի ծայր լեցուն է մտփեռով որոնք երբեմն նոյնիսկ ծիծաղելի են: Աւելորդ կը սեպեմ, եւ ոչ ալ այս սուղ էջերուն մէջ տեղ կայ, Գարբիէլեանի Հայ փրկութեամբ մասին ունեցած մտքի անհեթեթ մարզանքներով աւելի զբաղել: Ի՞նչ կարելի է ըսել երբ Գարբիէլեան կը խորհի կամ կ'ընդունի, որ «պատկերամարտութիւնը մի ժամանակ զլխատրուել է Բիւզանդական կայսրերի կողմից եւ ուղղուել է աշխատաւոր ժողովրդի դէմ» (էջ 156): Կամ՝ «ծիշդ չէ Արա Գեղեցիկի պաշտամունքի մէջ ժողովրդի աշխարհայեացքը տեսնելը» (Անդ): Եթէ պաշտամունքը աշխարհայեացք չէ, ի՞նչ է հասկա: Յաջորդ բանալի՞ն ինք ըստ «Խորենացիի Պատմութեան Զորքորդ Գիրքը» խորհրդով Հրանդ Գ. Արմէնի կողմէ է, զրկուած Գալիֆորնիայէն: Հրանդ Արմէն կը ջանայ ապացուցանել որ գոյութիւն ունեցած է Խորենացիի այսպէս կոչուած Զորքորդ Գիրքը:

Վարդանանց պատերազմը եւ կարծեցեալ Զորքորդ զբաւազը Խորենացիի, կ'ըզրակացնէ Արմէն, վերցուեցաւ երբ Խորենացին սրբազրութեան կամ վերախմբագրութեան ենթարկուեցաւ ժ կամ ժԱ զարեբուն մէջ տեն մը:

Լաւ: Ընդունինք որ Արմէնի տեսութիւնները իրաւացի են: Սակայն ինչպէ՞ս կարելի է որ վերախմբագրիչները կրցած են փճացընել բոլոր այն հին Խորենացիի օրինակները, որոնք գոյութիւն ունէին մինչեւ ժ կամ ժԱ զար, կամ դոնէ մինչեւ Թովմա Արծրունի՝ որ այդ սկզբնական Խորենացի տեսած ու զործածած է, կ'ըսէ Արմէն: Կարելի բան չէ որ Խորենացիի բնագիրներ հասած եւ օրինակուած չըլլային եւ վերախմբագրութենէն վերջ բոլորն ալ անհետանային եւ միայն վերախմբագրեալը մնացած ըլլար:

Հրապարակումներու մասին մէջ է Անտոն Գարազեանի «Կրօնք եւ Բարոյական» անտիպ յոդուածը: Իսկ զբախտականներն են. Ծ. Պ. Աղայեան, Ե. Մ. Պալեյեան, «Ուրուագներ Սոյեւտական Հայաստանի Պատմութեան», Երրորդ պրակ, Երեւան, 1960, Ա. Գրիգորեանցի: Լ. Հ. Արրահամեան, «Հայաստանում Մարքսիզմի Տարածման Պատմութիւնը», Երեւան, 1959, Ա. Հ.: Խ. Հ. Ալիզադէեան, «Հոլային Հարցը Հայաստանում (1801-1917)», Երեւան, 1959, Ս. Մարկոսեան: Եւ վերջինը՝ Ն. Ա. Սմիթնով, «Ռուսաստանի Քաղաքականութիւնը Կովկասում ԺԶ-ԺԸ դդ.», Մոսկուա, ռուսերէն, 1958, Ն. Գեղամեան: Ասկէ վերջ կու գան տեղեկութիւններ եւ լուրեր:

(Շար. 2)

Թ. ՔԻԻՐՏԵԱՆ